

Братель С.Г., начальник Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Ляшук А.В., заступник начальника Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СЛОВА «КОНТРОЛЬ» У ДОВІДКОВИХ ВИДАННЯХ

Спробуємо зрозуміти значення слова "контроль" за допомогою аналізу його етимології та знайти в особливостях його використання відношення до слова "нагляд". Отже, слово "контроль" має іншомовне походження. Думки дослідників щодо того, з якої мови воно було запозичене, розходяться. Деякі вчені стверджують, що воно прийшло в українську мову через німецьке слово *коПхоПе* в XVIII ст. [18, с. 314], інші ж науковці зазначають, що воно сягає коренями в голландську мову [20, с. 424], проте автори більшості словників схиляються до думки, що це слово було запозичене безпосередньо з французької мови [3, с. 558; 9, с. 255; 19, с. 314]. Французьке слово "*соШгоІе*" є результатом спрощення більш ранньої форми "*соПхегоІе*", яке буквально означає "зворотний, протилежний, подвійний рахунок" [3, с. 558], "перевірка рахунків" [21, с. 281]. Воно походить від латинських "*соШха*" - префікса, що означає "протидія", "протилежність" тому, що виражено у другій

частині, та "гоїє" - міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь [9, с. 255], список [19, с. 314], перелік, реєстр [3, с. 558]. Controle може також означати "книга прибутків і видатків, реєстр, відомість, що ведуться двома особами" (слід зазначити, що в цьому значенні це слово вживається з XIV ст.). У російській мові слова "контроль", "контрольний", "контролювати", "контролер" почали вживатися з XVIII століття [20, с. 424].

В юридичній літературі пропонуються різні класифікації контролю (наприклад, за формою здійснення, сферою діяльності, предметною ознакою тощо), проаналізувавши та узагальнивши які, пропонуємо класифікувати контроль таким чином:

залежно від призначення контролю виділяється загальний (всесторонньо охоплює діяльність суб'єкта, що контролюється) і спеціалізований (контроль окремого напрямку роботи);

залежно від суб'єкта виділяється державний (здійснюється органами державного управління) та недержавний контроль (здійснюється недержавним структурами);

за сферою діяльності, яка підлягає контролю, контроль поділяється на внутрішньовідомчий (контроль у межах одного відомства), міжвідомчий (застосовується стосовно об'єктів, які організаційно підпорядковані органам виконавчої влади) і позавідомчий (застосовується стосовно об'єктів, які організаційно не підпорядковані органам виконавчої влади);

залежно від мети та часу, в який здійснюється контроль, розрізняються попередній (спрямований на прогнозування проблем і запобігання їм у майбутньому), поточний (призначений для підтримки установленної схеми взаємодії суб'єктів) та підсумковий контроль (який застосовується для покращення роботи всієї системи);

залежно від частоти проведення та передбачуваності контроль може бути систематичним, тобто таким, що здійснюється періодично, та одиничним (позаплановим), який здійснюється в разі необхідності;

за предметною ознакою виділяються такі види контролю: фінансовий, експортний, антидемпінговий тощо;

за формами здійснення розрізняють такі види контролю: аналіз, аудит, моніторинг, нагляд, облік, оцінка, перевірка, ревізія, спостереження.

Контроль часто пояснюється рядом синонімів, наприклад: "перевірка, ревізія вчинків, рахунків, того, як провадиться будь- яка справа" [8, с. 95], "перевірка, нагляд, ревізія вчинків, справ" [15, с. 219] або просто "перевірка" [12, с. 201; 13, с. 199].

Найлаконічнішим тлумаченням слова "контроль" є таке: контроль - перевірка чого-небудь [7, с. 164; 1, с. 70; 16, с. 631]. В науковій літературі термін "контроль" часто вживається саме з таким значенням. Короткий тлумачний словник української мови додає до попередньо наведених визначень ще й те, що контроль - це не будь-яка перевірка, а перевірка діяльності кого-небудь або чого-небудь [5, с. 126].

Слід також зазначити, що деякі джерела у визначенні контролю на перше місце ставлять термін "перевірка", зіставляючи терміни "перевірка" та "спостереження" ("контроль - перевірка, а також спостереження з метою перевірки" [17, с. 306; 6, с. 210]) або протиставляючи їх ("контроль - перевірка або спостереження з метою перевірки" [4, с. 242]). У деяких словниках зустрічаються визначення контролю, в яких термін "перевірка" відноситься на другий план і відділяється від терміна "спостереження" комою або навіть крапкою з комою, що також свідчить про розрізнення цих двох понять: "контроль - спостереження з метою перевірки; перевірка" [11, с. 94], "контроль - спостереження з метою перевірки, перевірка чого-небудь" [10, с. 357; 2, с. 119].

Як бачимо, у багатьох словниках термін "перевірка" стає наріжним каменем у тлумаченні терміна "контроль", при чому є також уточнення типу перевірки, наприклад: перевірка діяльності, роботи або занять [20, с. 424] або перевірка діяльності кого-, чого-небудь; спостереження за ким-, чим- небудь з метою перевірки [14, с. 1341].

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия / под ред. А.М. Прохорова. - М. : Сов. энцикл., 1973. - Т. 13. - 608 с.
2. Большой толковый словарь иностранных слов. - Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. - Т. 2. - 544 с.
3. Етимологічний словник української мови / за ред. О.С. Мельничука. - К. : Наук. думка, 1985. - Т. 2. - 570 с.

4. Зенович Е.С. Словарь иностранных слов и выражений. - М. : Олимп ; ООО "Издательство ОСТ-ЛТД", 1997. - 608 с.
5. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д.Г.Гринчишина. - 2-е вид. - К.: Рад. шк., 1988. - 320 с.
6. Лопатин В.В. Малый толковый словарь / В.В. Лопатин, Л.В.Лопатина. - М. : Рус. язык, 1990. - 704 с.
7. Малая советская энциклопедия / под ред. Н.Л. Мещерякова. - М. : Сов. энцикл., 1929. - Т. 4. - 1306 с.
8. Пиптенко З. Словник чужих слів, що вживаються в українській мові / З.Пиптенко. - К. : Поступ, 1918. - 254 с.
9. Словарь иностранных слов / гл. ред. Ф.Н. Петров. - 18-е изд. - М. : Рус. язык, 1989. - 624 с.
10. Словарь иностранных слов в русском языке / под ред. ИВ. Лехина, Ф.Н. Петрова. - М. : ЮНВЕС, 1996. - 832 с.
11. Словарь русского языка / под ред. А.П. Евгеньевой. - 4-е изд. - М. : Рус. язык, 1999. - Т. 2. - 736 с.
12. Словарь синонимов / под ред. А.П. Евгеньевой. - Л. : Наука, 1975. - 648 с.
13. Словарь синонимов русского языка / под ред. Л.А. Чешко. - 7-е изд. - М. : Рус. язык, 1975. - 600 с.
14. Словарь современного русского литературного языка / под ред. А.М.Бабкина, Ю.С. Сорокина. - М. ; Л.: Изд-во Акад. наук СССР. - 1956. - Т. 5. - 1918 с.
15. Словник чужомовних слів / І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, Г. Трохименко. - 2-е вид. - К. : Родовід, 1996. - 535 с.
16. Советский энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова. - М. : Сов. энцикл., 1980. - 1600 с.
17. Современный словарь иностранных слов / под ред. Е.А. Гришина. - СПб.: Дуэт, 1994. - 740 с.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : пер. с нем. / М. Фасмер. - 4-е изд. - М. : Астрель, 2003. - Т. 2. - 671 с.
19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : пер. с нем. М.Фасмер. - М. : Прогресс, 1986. - Т. 2. - 671 с.
20. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка / П.Я. Черных. - 3-е изд. - М. : Рус. язык, 1999. - Т. 1. - 624 с.
21. Этимологический словарь русского языка / под ред. Н.М. Шанска. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - Т. 2. - 470 с.